

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

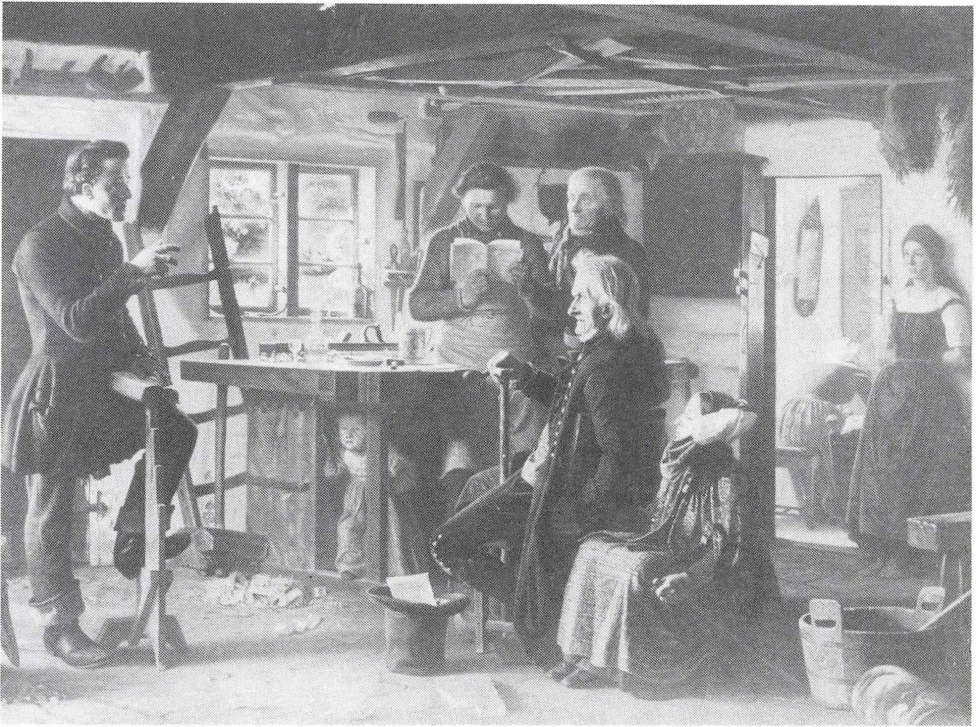
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

24. årgang – nr. 1. juni 1994

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

Adresse

Institut for Historie
Njalsgade 102
2300 København S
Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende redaktør:

Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 42 84 64 14

Redaktion:

Mogens Bak-Hansen
Michael Bregnsbo
Kim Furdal
Jørgen Mikkelsen
Hans M. Søndergaard
Bjørn Wied
Steen Østergaard

Ekspedition:

Bjørn Wied
Parkvej 17
3450 Allerød
Tlf.: 48 17 55 85

Priser:

23. årgang:
Abonnement kr. 165,-
Løssalg pr. nr. kr. 50,-
Ældre årgang: pr. nr. kr. 20,-

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet.
Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.
Kandrups Bogtrykkeri, København.
ISSN 0106-0627

24. årgang nr. 1

Birgitte Possing

Strøttanker om at skrive historisk biografi

Et essay 3

Steffen Elmer Jørgensen

Sjælekamp og udvandring

Om religiøse og materielle motiver bag mormonudvandringen fra Lolland-Falster og Møn 1851-1871 13

Sebastian Olden-Jørgensen

Enhjørningen Corfitz Ulfeldt

En anmeldelse 22

Jørgen Mikkelsen

Penge i Præstø

En anmeldelse 23

Specialeliste København

En fortegnelse over nyttilkomne specialer 1991-92 ved Institut for Historie, Københavns Universitet 26

Michael Bregnsbo

Brev til kongen I

Bagsiden

Forsidefoto:

»Chr.Dalsgaards kendte maleri fra 1856 kaldte han selv: «Tvende af Mormonerne saakaldte Apostler ere komne ind til en Tømmermand i det nordlige Jylland.»

Scenen kunne lige så vel være et falstersk håndværkerhus. Mormonerne opsøgte især de fattige husmænd og håndværkere.»

(Statens Museum for Kunst, repr. fra Kunstakademiets Bibliotek.)

1066 er et tidsskrift, der har til formål at formidle resultaterne af den historiske forskning i bredest mulig forstand. Dette gælder både Danmarks- og Verdenshistorie. Det søges gjort på en måde, der appellerer til både faghistorikere og andre historisk interesserede. 1066 ser det som sin særlige opgave at viderebringe resultaterne af studenterspecialer og Ph.D.-afhandlinger. Redaktionen består af en uafhængig kreds af historikere med tilknytning til Institut for Historie, Københavns Universitet. Tidsskriftet udkommer fire gang årligt.

Strøtanker om at skrive historisk biografi

Et essay.

Af overarkivar, dr.phil. Birgitte Possing, Det kongelige Bibliotek.

Efter at have skrevet den store Natalie Zahle biografi, »Viljens Styrke«, fandt jeg, at den skulle have lov til at leve sit eget liv. Jeg havde lavet min udforskning af hende, hendes omgivelser og hendes tid og gennemført den komposition, der passede til det. Bogen var udgivet og overladt til læserne. Det var nu op til dem at dømme, fortolke videre eller med bogen som baggrund at teoretisere over den historiske biografi som genre.

Når jeg da alligevel har ladet mig overtale til at nedskrive de følgende tanker, skyldes det for det første en let irritation over visse (litterære) kritikeres umættelige nyfgenhed over for alt privat, og for det andet visse (historiker-) kritikeres despekt over for biografien som historisk genre.

De følgende tanker vil altså ikke teoretisere over biografien, diskutere forskellige biografiske typologier, systematisere diverse biografiske metoder eller gå ind i en kritisk analyse af biografens historio-grafi. Der er – og det er meget væsentligt at gøre sig klart – helt afgørende forskel på at teoretisere over den historiske biografi og at skrive en konkret biografi. Det er tanker og erfaringer fra det sidste, dette essay handler om.

Fascination og forbehold

Den distance til den biograferede, som kræves af forfatteren til en historisk biografi, udelukker ikke, at »biografen på godt og ondt udvikler nogle stærkt per-

sonlige og intenst følelsesmæssige relationer til sin hovedperson undervejs; men det er ikke de relationer, der har været emnet for denne afhandling« (s. 67).

Sådan skrev jeg i begyndelsen af biografien om Natalie Zahle. Alligevel faldt det nogle for brystet, at jeg ikke havde givet mig af med bevidstheds- og følelsesmæssige blotlæggelser af hverken Natalie Zahle eller min egen person.

Litteraturhistorikeren Karen Klitgård Poulsen skrev:

»På den ene side bliver jeg irriteret – hvorfor forsvinder de, Natalie og Birgitte, hele tiden. Hvordan bærer de sig ad med at være så stærke i deres vilje til disciplin. Hvorfor konkronterer Birgitte Possing sig ikke med den Natalie Zahle, som jo er der i bogen, på det ene fotografi efter det andet, i oplysninger om, hvad hun læser, hvad der optager hende. Alt det, som en litterær biograf ikke ville holde sig tilbage for at fortolke på.

På den anden side forstærkes min fascination. For den stilhed, som det tilbageholdte åndedræt lader klinge, råber på at blive fyldt ud af mine egne/af læserens fortolkninger. Jeg læste biografien som en roman – alle mere end 600 sider inden for det samme døgn«. Men »Birgitte Possing gemmer sig. Der er ikke megen selvsctenesættende Sherlock Holmes over hende. Det er meget tiltalende, men altså også lidt snyd« (Cekvina 1992).

Historikeren Hanne Rikken Nielsen skrev, at det næsten var skræmmende, at forfatteren intet skrev om sig selv. I den nyere kvindeforskning havde det jo ellers

været et »must«, at forfatterne optrådte som subjekter i den videnskab, de formid- lede.

Litteraten Jette Lundbo Levy skrev:

»Da Birgitte Possing ikke vil give sig af med gætterier omkring den biografere- des bevidsthed- og følelsesliv, så bliver hun i nogle tilfælde for afholdende (...) Der er historier, som Birgitte Possing ikke vil fortælle. Men så er der stof for indbildningskraften også« (Information, april 1992).

Jeg har ganske rigtigt ikke fortalt de mest private historier om Natalie Zahle. Ejheller har jeg skrevet mig selv ind i bogen, – direkte. Og det er en undlad- sessynd, som jeg har begået med vilje og uden vaklen. Derimod har jeg gjort alt, hvad der stod i min magt for ikke at overføre min egen person til bogen og til Natalie Zahle. Men ligesom en maler, der maler et portræt, som således bliver til gennem hans skabende hænder og øjne, er portrættet af Natalie Zahle naturligvis blevet formet af min pen og tankevirk- somhed. På dén måde vil den biografiske forfatter naturligvis altid være til stede i teksten.

Den opmærksomme læser vil også hurtigt finde ud af, at de historier, som Lundbo Levy påstod, at jeg ikke ville for- tælle, og den konfrontation mellem Na- talie Zahle og mig som forfatter, som Klitgård Poulsen efterlyste, er i biografien. De står blot som undertekst, i sprog- behandlingen og i »den stilhed, som det tilbageholdte åndedræt lader klinge«, som Klitgård Poulsen så smukt formulerede det.

Det ville være en løgn ikke at stå ved, at en hvilken som helst biografi – hvor distanceret den end er skrevet – er et spejl af forfatteren selv. Alene i måden at vægte stoffet ligger der en interesse, – en søgen efter svar på spørgsmål, som i bund og grund er forfatterens dybt personlige spørgsmål til sig selv. Sådan bliver det undervejs med en biografi. Selv om bio-

grafien er skrevet om en historisk skik- kelse, der har været død længe, er det biografiske arbejde et møde med et andet menneske, – et møde, der tvinger forfat- teren til at tage stilling til sig selv.

Mange spørgsmål dukker op og bliver bevidste for biografen undervejs, – også ømtålelige spørgsmål, som man måske helst havde ladet ligge. Og det er ikke alle af dem, der skal behandles i den bog, som man er ved at skrive om En Anden! På visse områder kan det være klogest at behandle dem andre steder, nemlig i sit eget liv og ikke i biografien. Fordi forfat- teren ellers kommer til at overføre sin egen eksistens på den historiske person, hvis biografi, man skriver.

Overfor de store, kendte personligheder, der har gjort en aktiv, historisk indsats, ligger den biografiske søgen jo i in- teressen for dem: nemlig i en søgen efter at forstå og forklare dem som mennesker bag de myter og det historiske eftermæle, de måtte have sat sig.

Skal man da i denne søgen gå så langt som at gætte og fortolke på de al- lerintimeste dele af den historiske pers- ons liv? Nej, det mener jeg ikke. Der kan være gode grunde til at afsøge det private liv og de sociale omgivelser for dér at søge efter forklaringer på, hvordan disse forhold kan have påvirket den biografere- des historiske indsats. At diskutere for- holdet mellem livet og værket. Men det er ikke det samme som at løfte dyner. I Zahle-biografien skelnede jeg mellem det intime, det private og det sociale. Og jeg fandt gode grunde til at gå ind i hendes huse (det sociale) og vandre rundt i hen- des stuer (det private) for at forstå og forklare, hvordan hun kunne opbygge sit pædagogiske værk, og hvorfra hun hen- tede dele af sin inspiration. Men jeg kunne ikke se nogen gyldig historisk grund til at gå ind i hendes seng eller gå i psykologisk trance ved hendes husalter (det intime).

Skal man derimod skrive en digter- biografi, kan digterens intime liv være væ-

Ikke alene skabte Natalie Zahle og hendes generation af aktive lærerinder uddannelsesmuligheder for piger i den private skole. Disse initiativer blev grundlæggende for udviklingen i den offentlige fællesskole i det 20. århundrede. Betegnende er det, at mange af landets velrenommerede statsgymnasier startede som højere pigeskoler, etableret af Zahles første- og andengenerationselever.

På trods af sin store succes, blev Natalie Zahle aldrig tilfreds med sit værk. Som ældre fandt hun hverken rast eller ro. Hendes tvivl om, hvorvidt hun havde gjort det rette i livet forsvandt aldrig. Hendes ydmyghed over for meningen med tilværelsen var og blev der til hendes død. Men udadtil var hun stolt og fyldt med selvtillid.

Foto ca. 1880 i N. Zahles skolearkiv, Landsarkivet for Sjælland.

sentligt at bore i for at forstå det kunstneriske værk.

Når jeg alligevel antydede visse intime områder i Natalie Zahle-biografien uden at forfølge dem i analysen, sådan som de ovennævnte kritikere ønskede det, var det af dramatiske grunde. Sagen er den, at jo mere man ved om et menneske, jo mindre ved man. Det er netop på dette punkt, at læserens egen fantasi og fortolkning træder ind og begynder at arbejde. Læseren bliver fænget og er selv med til at skabe billeder. Læsningen af biografien bliver til en oplevelse, der lever uden for den skrevne biografi. Den oplevelse kan i heldigste fald føre til en helt anden erkendelse hos læseren end hos forfatteren. I sin anmeldelse af Zahle-biografien reflekterede Steen Klitgård Poulsen over denne biografiske metode:

»BP's stof rummer rige muligheder for at gå ind og tolke (...) anderledes, end hun selv er tilbøjelig til (...). Ved at lade ambivalenserne fremstå uafklarede, gør BP det muligt for læseren at investere sin egen holdning og bringe sig i spil med bogens hovedperson. Jeg kan helt klart ikke fordrage typer som Natalie Zahle; men det har været spændende at få så rig lejlighed til at reflektere over hvorfor. Andre har det på en anden måde. En god fortælling kan rumme de fleste af os, måske os alle« (Litteratur-magasinet Standard 1992).

Dét var grunden til, at der var historier, jeg ikke fortalte om Natalie Zahle. Det er gådernes fascinationskraft og de åbne tolkninger, der giver biografien »nerve«, og som gør den til så tiltrækkende en genre.

Forfatteren skal undre sig, søge efter svar, der ikke er givne, og spore sandheder, der aldrig kan findes. Paradoksalt nok vel vidende, at biografien alligevel bliver en rekonstruktion og en fortolkning af et liv, ja måske ligefrem en domfældelse over en historisk skikkelses tilværelse. Men hvis der ikke ligger en ydmyghed, en åben-

hed og flertydighed i den dom, som forfatteren ifølge sagens natur fælder gennem sin historiske biografiske rekonstruktion, bliver biografien kun et spejl af biografen eller i værste fald en plat udlevering, som læseren kun kan have glæde af et kort sekund. Hvis der derimod ligger en anfægtelse og en mulighed for flertydige tolkninger, har forfatteren stillet læseren en opgave, der kan arbejdes videre med.

Historikerne og biografien

Den italienske historiker G. Levi har sagt, at biografien mere end nogensinde befinder sig i hjertet af historikernes interesse, men at genren også klart har sine tvetydigheder (1989). Jeg vil hævde, at det måske netop er på grund af tvetydighederne, at historikerne er blevet tryllebundet. Det er ikke tilfældigt, at interessen for biografien som sådan blandt skribenter såvel som hos publikum er eksploderet i løbet af 1980'erne.

Firserne og halvfemserne danner indledningen til det, som nogen har kaldt »den postmoderne tid«. Altså tiden efter at »det moderne« holdt op. Dette »moderne« slog for alvor igennem i slutningen af det 19. århundrede med de store ideologier på den ene side og det splittede menneske på den anden side. Nu er det hele faldet fra hinanden – troen på de store ideologiers utopiske løsen har spillet fallit, – og mennesket er stadig lige splittet. De fleste intellektuelle i den vestlige verden har ikke længere nogen ideologi at hænge hatten på eller at læne sig op ad. Selv Gudstroen er susppekt.

Denne situation giver historisk-skrivere en enestående chance. På baggrund af, at noget, som var, er kommet på afstand, er det et sundt træk, at man med distancens kritiske blik får en næsten kollektiv trang til at tolke, forstå og søge erkendelse af, hvad det egentlig var, der skete med mennesket under de store ideologiers herredømme.

Historie er et humanistisk fag. Huma-

niora handler om det menneskelige – menneskers gøren, laden og tankegang. Når det centrale objekt inden for den humanistiske videnskab er mennesket, bliver tolkningen af menneskets tilværelse central. For mig har det været en befrielse at genindføre det enkelte menneske i historievidenskaben, der så længe har været ensidigt præget af udforskningen af ideologiske konstruktioner, økonomiske strukturer og politisk-sociale systemer.

Den biografiske interesse og erkendelsestrang vil nok vare nogle år endnu, og den bør ikke forveksles med en forestilling om, at perspektivet er snævret ind. Tværtimod. Det er ikke sådan, at interessen for »mikrokosmos« har fået overtaget efter de store ideologiers sammenbrud, som historikeren Inga Floto påstod i en debat i Weekendavisen efteråret 1992. I hvert fald ikke for historikerne i det omfang, vi bestræber os på at fange dynamikken mellem livet, værket og samtiden.

Det er her, jeg tror historikerne har en force. Gennem generationer har danske historikere udviklet en tradition for at tænke i overordnede sammenhænge og strukturer, samtidig med den basale træning i kildekritiske vurderinger. Kan vi magte så at sige at stå på tre ben, kan vi føre den historiske biografi vidt: at udforske personlighedens livsforløb, hans eller hendes værk og den samtid, som dette udspillede i. At tackle disse tre variable og modsætningerne mellem dem på een gang, er den store udfordring i den historiske biografi i dag: at undersøge dialektikken mellem liv, værk og samtid.

Hvor den litterære biografi som oftest koncentrerer sig om forholdet mellem livet og værket: om det eksistentielle udviklingsforløb mellem digteren og kunstværket eller om den psykologiske konstitution hos hovedpersonen, tager den historiske biografi skridtet videre og søger efter hovedpersonens rolle og betydning i sin samtid: den udvider altså

perspektivet til at omfatte både liv, værk og samtid. Den behøver ikke at smide livet ud med badevandet, sådan som visse menneskeligt berøringsangste historikere synes at mene (se f.eks. Niels Thomsen 1992).

Et biografisk eksempel

Selv startede jeg på Zahle-biografien med lige dele fascination og forbehold. Gennem 70 – 80 år var hendes eftermæle i dansk historieskrivning blevet bøjet i alle retninger. Repræsentanter for vidt forskellige -ismer havde taget hendes menneskesyn og ideologi til indtægt for lige netop deres egen -isme. Det gjaldt grundtvigianere og missionsfolk, feministe og anti-feminister, nationalliberale og kulturradikale, ja, selv socialdemokraterne holdt sig ikke tilbage. Og alle hylkede de hende som en mytologisk ener, der havde skabt sit livsværk på en »himnensk« inspiration, – ud fra et socialt tomrum.

Senere blev hun ikke hyldet, men blev tværtimod voldsomt kritiseret for at være en sværmerisk ener, der var inkarnationen af borgerligt bagstræb. Om ærinde var panegyrik eller nedsabling, var metoden den samme: Alle havde bygget deres mindeskrifter og små biografier på een bog, nemlig Zahles egen selvbiografi, der var fuldent som penneført biografi af hendes åndelige efterfølger, Henriette Skram. De tidligste mindeskrifter byggede også på personlige minder og erindringer. Men: ingen forklaringer, ingen analyse og intet forsøg på at sætte hendes liv og værk ind i en social og historisk sammenhæng.

Efter en tids søgen var jeg så heldig at finde frem til hendes efterladte papirer og billeder, – et arkiv, der omfattede breve, upublicerede manuskripter, vidnesbyrd, regnskaber, pædagogiske skitser, sange, digte, tegninger og fotografier. Her var et arkiv, der aldrig havde været åbnet. Det var som at skulle opdyrke nyt land. At dette arkiv så viste sig at være så stort, at

det også kunne vise vej til det, som det ikke indeholdt, blev senere en ny udfordring, der fik mig til at følge Carlo Ginsburgs detektivistiske ledetrådsmetode. Den har jeg beskrevet andetsteds (Søg – Og I Skal Finde, 1991), så den vil jeg springe over her.

Det, som skulle adskille min biografi fra de tidligere Zahle-biografier var, at jeg inddrog et hidtil ubrugt kildemateriale. At jeg ville kontrastere dette kildemateriale med den buket af billeder, som eftermælet havde præsenteret. Og at mit historisyn ledte efter modsætninger og sammensathed under et helhedssyn, istedet for evolutionær, menneskelig udvikling og harmoni.

Natalie Zahle så sig selv som et lille menneske, der var sat alene i verden, men dog efterladt og udstyret med et fundament af kærlighed og en forsynstro, som hun ikke havde nogen grund til at tvivle på. På dette fundament havde hun bygget sit liv og fået kræfter og mod til at skabe sit livsværk. Hun så sin inspiration som noget, der udelukkende kom indefra. Når man samtidig betænker, at hun i øvrigt havde støvsuget sine mange, mange efterladte papirer for dokumentation for, hvilke mennesker og miljøer, der omgav, støttede og inspirerede hende i hendes ungdomsår, tegner der sig et billede: for sin eftertid ønskede hun at fremstå som en skikkelse, der havde skabt sit store skoleværk helt originalt og ganske alene. At være Den Store Ener.

Det er biografens opgave at komme bagom sådanne selv billeder. At finde andre, samtidige billeder af hovedpersonen. At holde disse billeder op imod hinanden og kontrastere dem med kilder fra det historiske miljø, de er rundet af. Ikke for at underkende en stor personligheds historiske indsats, men for at forklare, forstå og give biografien historisk fylde.

Ser man Natalie Zahle som et mentalt barn af sin tid, skabte hun med sin selvscenættelse som ener præcis det

samme billede som professionelle historikere af hendes egen generation gjorde det:

Historikeren Johannes Steenstrup, der ellers var en nær ven af hende, skrev i sit store kvindehistoriske værk fra 1917 om den situation, at der ikke fandtes nogen uddannelsesmuligheder for landets døtre over 14 år i midten af det 19. århundrede. Han skrev følgende:

»Der skulle nu fremstå en personlighed, som fik den mest afgørende betydning for kvindens udvikling og kvindernes historie i den følgende del af århundredet. *Egentlig stod hun slet ikke frem, men hun var der, og hun virkede som en magt*» (min fremhævning).

For mig som en historiker, der er flasket op med at se historiens udvikling og drivkraft i overordnede samfundsstrukturer, i kulturelle bevægelseskræfter og sociale gruppers indbyrdes strid, var dette naturligvis en provokation. Og ser man med sådanne øjne var det jo ikke svært at lede efter min hovedpersonens baggrund og se, at hun fiskede i rørte vand, da hun startede sin virksomhed i 1851:

I hele Europa var der et forsørgelsesproblem for ugifte, unge kvinder. Disse kvinder begyndte selv – inspireret af de europæiske frihedsbevægelser efter den franske revolution – at stille sociale og politiske fordringer. De ville have uddannelse og adgang til erhverv. De ville deltage i udformningen af det politiske demokrati. De var grebet af nationalfølelse og ville være aktive parthavere og kulturskabere i deres fædreland.

I Danmark kom dette første gang til udtryk med den debat, som Mathilde Fibiger satte i gang med »12 Breve til Clara Raphael« (1851), i Norge med Camilla Colletts »Amtmandens Døtre« (1854-56) og i Sverige med Frederika Bremers »Hertha« (1854). Inden da havde Natalie Zahles læremestre i den såkaldte Højere Dannelsesanstalt for Damer i Kø-

Natalie Zahle med et par lærerinder og første klasse, oktober 1883. Foto: Danske Kvinders Fotoarkiv i Det kongelige Biblioteks Billedsamling.

benhavn introduceret hende for Frøbel, Pestalozzi, Rousseau og Grundtvig. Hun havde fulgt med i den debat om døtrenes dannelse, der udspillede sig allerede i 1840'erne om, hvorvidt de unge kvinder skulle opdrages i hjemmene til at blive det huslige livs gartnere eller om de skulle sendes i skole og skabe sig en baggrund for også i en vis grad at kunne gøre sig nyttige i og deltage i det offentlige samfundsliv. Hun var anfægtet og præget af disse strømninger, der hvirvlede rundt om hende. Hun var ingen stor tænker selv. Men hun besad en evne til at samle idéerne op og omforme dem til praktiske, realisable skoleinitiativer. Deri bestod hendes genialitet og eneståenhed.

På halvtreds år lykkedes det hende derefter at skabe et uddannelsesimperium, hvor piger, unge og voksne kvinder kunne blive uddannet på lige fod med drenge og mænd. Ovenikøbet skabte hun

det på privatøkonomisk basis: den danske stat betalte ikke uddannelse for nationens halvvoksne døtre før efter århundredeskiftet. Natalie Zahle blev Danmarks første, kvindelige bygherre for det kompleks af skolehuse, der stadig ligger på Nørrevold i København. Da det blev bygget, var det på forkant med tidens tarv til indretning og monumental skolearkitektur. På hendes initiativ havde myndighederne skridt for skridt givet piger og kvinder adgang til eksaminer på samme vilkår som drenge og mænd havde. Hendes 1. generationselever rejste ud og grundlagde skoler over hele landet efter hendes mønster. Hun eksperimenterede med og skabte mange af de skoleforhold, der idag er selvfølgelig institutioner i den offentlige skole: klasselæreren, enhedsskolen, 1-årige klasser og en lang række andre forhold, man kan læse om i »Viljens Styrke«.

Ønsket om helhed

Med denne dobbeltbiografi, som både omfattede liv, skoleværk og samtid, ønskede jeg at lægge et helhedsperspektiv på mit emne for at gøre op med den stadig voksende specialisering og partikularisering inden for humaniora. En beskæftigen sig med delemner, så der opstår utallige, stærkt adskilte særdiscipliner inden for faget: skolehistorie for sig, politisk historie for sig, kvindehistorie for sig, mentalitetshistorie for sig etc., etc. virker efterhånden anstrengt, konstrueret – og anstrengende.

Her er den biografiske genre et springbrædt til at forene dele, der i mange år har været adskilt. Man kan naturligvis diskutere, om et helhedsperspektiv overhovedet er muligt. Om ikke det er overmod at tro, at det kan indløses? Jo, naturligvis. Mindst ligeså overmodigt som det at give sig i kast med en biografi.

En biografi er en fortælling om et menneske. Umiddelbart virker det nemt, at man får en afgrænsning forærende: fødsel – livsforløb – død. Man starter i den ene ende og slutter i den anden, og det er da også den klassiske model for biografien. Det er biografien som evolutionær udviklingshistorie: det lille menneske fødes, dannes, erfarer verden, skaber sit værk, ældes i visdom og dør. »Individuation« bliver det kaldt med et fremmedord.

Problemet er blot, at det virkeligt levede liv sjældent ser sådan ud. Et menneske har utallige livsaspekter, som man kan vælge som indfaldsvinkel til at forstå det. Genem et livsforløb kommer mennesket i kontakt med talrige tidsfænomener, der kan bruges som indgange til at forstå og forklare dets livsforløb. Hvis biografen derfor vil forstå og fortælle om sin hovedperson i dialog med omgivelserne, tidsånden og den historiske situation i samfundet, bliver den biografiske genre uden grænser. Det er som en flod, der starter som en lille bæk ved sit kildeudspring. Undervejs vokser den og ændrer karakter,

ved at bifloder støder til, og når floden når sit udløb ved havet har den måske et vidt forgrenet delta eller måske løber den ud i havet som en stor, rivende strøm. Skal man følge dens væsen og spring undervejs, må man i princippet op ad hver eneste biflod og undersøge udspringet dér. – Det kan man bare ikke. Der skal vælges, vægtes og afgrænses, – prioriteringen er sat ind: Man skal bygge en afrundet historie med en slutning.

Som så meget andet, er det biografiske arbejde paradoksalt: Man kan – og bør – stræbe efter helhed i analysen af liv, værk og samtid, vel vidende, at den aldrig kan nås.

På samme måde kan man spørge, om vi med en grundig, veldokumenteret, historisk biografi finder sandheden om vor hovedperson? Det tror jeg ikke. Svaret er igen paradoksalt: Sandheden ligger måske endnu fjernere end før, når bogen er skrevet. Men vi ved mere. Og vi ved fremfor alt, at der ikke kun findes een sandhed. Det er måske ikke den værste erkendelse at nå frem til.

Birgitte Possing

Litteratur:

C. Ginsburg: Ledtråder. Essaysamling af Carlo Ginsburg, udg. af Häften för Kri-tiska Studier, 1989.

D.M. Hall: Authorship and Authority: The Lessons of Biography. (upubl. paper fra konference i Lethbridge, Carada, 1992).

K. Klitgård Poulsen: Skolebestyrerinden Natalie Zahle, anmeldelse i: CEKVINA nr. 2, Århus 1992.

St. Klitgård Poulsen: Videnskab og Historie, anmeldelse af Zahle-biografi, Littera-turmagasinet Standart 1992.

G. Levi: Les Usages de la Biographie, i: Annales. Économies Société Civilisations, nov./dec. nr.6, 44. Anrée, 1989.

J. Lundbo Levy: Ungdommens Vagthed og Vildhed, anmeldelse af Zahle-biografi, Information 31. marts 1992.

B. Possing: Fra Myte til Gåde – om arkivaliske Spor efter en historisk skikkelse, i: Søg – Og I Skal Finde. Arki Varia, København 1991.

Eleverne formelig vælter ud af hoveddøren til N. Zahles Skole, – et sindbillede på den succes, som den ældre Natalie Zahle ved sin fratræden kunne notere for sin skole, 1900. Foto: Danske Kvinders Fotoarkiv i Det kongelige Biblioteks Billedsamling.

B. Possing: Viljens Styrke. Natalie Zahle – En Biografi om Dannelse, Køn og Magt-fuldkommenhed. Bd. 1-2, Gyldendal 1992.

B. Possing: Den historiske Biografi og Historievidenskaben, svar på Niels Thomsens og Nanna Damsholts disputatsopposition, i: Historisk Tidsskrift, bd. 92, hft. 2, ss. 359-363, Kbh. 1992.

B. Possing: Et essay om historisk biografi, i: Personalhistorisk Tidsskrift 1994:1. Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie.

H. Rimmen-Nielsen: Natalie Zahles Dan-nelsesprojekt, anmeldelse af Zahle-biografi, i: Kvinder, Køn og Forskning, nr. 1, 1992.

N. Thomsen: Historien om frk. Zahle – er det Historie? i: Historisk Tidsskrift, bd. 92, hft. 2, Kbh. 1992.

Sjælekamp og udvandring.

Om religiøse og materielle motiver bag mormonudvandringen fra Lolland-Falster og Møn i tiden 1851 – 1871.

Af Steffen Elmer Jørgensen, Ph.D., København. ¹

Mormonismen ankommer

I maj og juni 1850 kom fire mormon-missionærer til København. De tre, Erastus Snow, John E. Forsgren og P.O. Hansen var sat ud fra Salt Lake City i Utah i efteråret 1849 som led i en europæisk missionsoffensiv. Den fjerde, George Dykes, drog med fra England.² Da Danmark med Grundloven af 1849 havde indført troesfrihed, blev København udgangspunkt for mormonerne Skandinaviensmission.

Mormonismen, eller Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige, grundlagdes af Joseph Smith i 1830 med udgivelsen af *Mormons Bog*.³ Dette skrift byggede på åbenbaringer, der henlagde scenen for Kristi riges genkomst til Amerika. Et væsentligt punkt var 'The Doctrine of the Gathering', indsamlingen af de frelst i det nye Zion i Vest i afventen på Dommедag og det nye Kristi Tusindårsrige. 'Zion' flyttedes i 1847 ud i det fjerne Utah for at undgå forfølgelser. Det ny fremstød i Europa skulle også forsyne mormonstaten med arbejdskraft.

I København blev de første omvendte vundet fra en gæstfri baptistmenighed.

Mormonerne delte dåbsdoktrin med bap-tismen, men havde ellers ikke meget tilfælles med dennes pietistiske præg. Adskillige steder i landet vandt mormonerne fodfæste ved reelt at infiltrere baptistmenigheder. Efter et hovedkvarter var etableret i København, drog missionærer i september 1850 til Aalborg og omegn. Vendsyssel og Aalborg amt blev den mest givende missionsmark. I marts 1851 stiftedes en menighed i Hørsholm, snart drog prædikanter til Sønderjylland, og i juni 1851 til Bornholm. I september 1851 kom turen til Falster – til Lolland første gang i december 1851. På Møn høres først om sekten i foråret 1852.

Her skal sættes focus på Lolland-Falster og Møn, hvorfra der til og med 1871 udvandrede mindst 600 mormoner.⁴ Det var omtrent en tiendedel af hele Danmarks mormonudvandring i de to årtier.⁵ Da øerne også iøvrigt fik en både tidlig og intens udvandring danner de et godt udgangspunkt for et studie i dette religiøse opbrud. Egentlig har kun kirkehistorikeren Knud Banning i kildeudgaven 'Forsamlin-

1) Artiklen bygger på et afsnit af min upublicerede Ph.D.-afhandling: 'S.E.Jørgensen: Emigration Fever – The Formation of an Early Rural Emigration Tradition on Lolland-Falster and Møn, Three Danish Islands, c.1830-1871. Firenze -European University Institute- 1991.

2) William Mulder: 'Homeward to Zion.', Minneapolis, 1957, s.31-64. – Andrew Jenson: 'History of the Scandinavian Mission.', Salt Lake City, 1927. – Mormonkirken byggede på et præstehierarki. Øverst stod prææsidenten, i disse år den legendariske Brigham Young, bistået af 'De Tolv' (apostlene), dernæst de 'ældste', der ofte forestod missionen, præster og diakoner.

3) Om tilblivelseshistorien se f.eks. L.J.Arrington and D.Bitton, 'The Mormon Experience. A History of the Latter-Day Saints.', New York 1979. – Selvom mormonismen definerede sig selv som kirke, kaldes den her en sekt.

4) Iflg. optælling fra 'Emigration – Copenhagen Office (1853-1886)' mikrofilm, Genealogisk Bibliotek, Priorsvej, Kbh.

5) Øerne talte kun ca.5% af Danmarks befolkning. Iflg. Jørgen W.Schmidt 'Oh, Du Zion i Vest.', Kbh.1965, s.15 udvandrede 6267 danske mormoner fra 1852 til 1871 – børn under 8 ikke medregnet. Den samlede udvandring til og med 1900 er ca.17.000.

ger og Mormoner.' (1960) på basis af indberetninger fra Sjællands Stifts præster til biskop Martensen fra 1854 søgt at dokumentere, hvordan denne mission og udvandring greb dele af den fattige almue (på Sjælland, Møn og Bornholm).

D.G.Monrads modindsats

Da sektens missionærer fra 1851 erobrede en del sjæle, vakte det bekymring hos Lolland-Falsters Stifts biskop, D. G. Monrad, Grundlovens forfatter.⁶ Han beordrede efter en visitats i 1853 ved cirkulære (af 9/5) til provsterne alle stiftets sognepræster til at indberette om sektens virke, dens missionærer, -hvem og hvor mange, den havde omvendt,- hvormange heraf, der var udvandret – og hvad sognepræsterne havde foretaget som modforanstaltninger. Desuden udbad han sig besked om eventuelle andre sekters virke. Resultatet blev en samling indberetninger, der generelt gerne tolkede sektens fremgang som en følge af Amerikafeber. Præsterne stillede egen modindsats i et gunstigt lys, men i de bedste fås dog dybe indsigter i de små sjeledramaer, omvendelserne medførte.

Biskop Monrad brugte indberetningerne i et memorandum til Kirke- og Undervisningsministeriet, hvilket frem-

skyndede debatten om sekten i den i december 1853 nedsatte kirkekommission.⁷ Monrad foreslog her, at man kunne forbyde sekten med henvisning til dens polygamidoktrin.⁸ Kirkekommissionen konkluderede, at sekten ikke direkte kunne forbydes ved lov, men måske rammes på polygamiet eller med straf for løsgængeri. D.G. Monrad fik ikke lejlighed til at iværksætte en modoffensiv i sit eget stift, idet han blev afsat i 1854 som hævnakt fra ministeriet A.S.Ørsted.⁹ En lignende undersøgelse iværksattes i 1854 af Sjællands Stifts nye biskop, H.L.Martensen.¹⁰ Hermed kommer Møn med ind i billedet.¹¹

Nogle relevante spørgsmål

Da Lolland-Falster i 1800-tallet, sammen med Bornholm, oplevede landets mest intense udvandring, rejser spørgsmålet sig om, hvilken rolle mormonsamfundets 'indsamlings'-projekt spillede i den tidlige fase, der reelt var begyndt 1846-48, men først tog fart i 1857.¹² Fulgte mormon-udvandrerne de samme økonomisk betingede motiver som den brede ikke-religiøse masseudvandring? Eller gør den religiøse faktor den til et isoleret kapitel? Og hvorfor vandt den frem netop på Lolland-Falster og Møn, hvor de såkaldte gudelige vækkelser havde været næsten fraværende?

6) Knud Banning, 'Forsamlinger og Mormoner', Kirkehistoriske Studier II.Række nr.8, Kbh.-Gad-1960, s.11-13.

7) Banning, 1960, op.cit., s.14. Iøvrigt 'Betænkninger og Andragender, indgivne til Kirkeministeriet af den i Aaret 1854 allerhøiest nedsatte Commission.', Kbh. 1854.

8) Memorandum og præsteindberetninger i 'Lollands Stifts Bisparkiv KA 34, Journalsager 1853-54', Landsarkivet for Sjælland (LA). En samtidig politundersøgelse, viste af en af dr.theol.H.C.Rørdam fremsat påstand om, at mormonerne i Vendsyssel praktiserede polygami ikke havde kunnet bekræftes. Banning, op.cit., 1960, s.13. – Joseph Smith fremsatte i Nauvoo, Ill. omkring 1840 en åbenbaring, der, med henvisning til flerkoneri i Det gamle Testamente, tillod mænd at ægte flere hustruer. Doktrinen fastlagdes endeligt i 1852 og ophævedes efter pres fra Forbundsregeringen i USA i 1890. Se bl.a.J.Würtz Sørensen:'Rejsen til Amerikas Zion.', Aalborg 1985, s.82-100.

9) S.M.Hauge: »D.G.Monrad som religiøs Personlighed.«, Kbh. 1944, s. 93f.

10) Knud Banning,1960, op.cit., s.14-18. Iøvrigt gengiver udgaven uddrag af alle præsteindberetninger til Biskop Martensen.

11) Lolland, Falster og Møn udgjorde fra 1852 tilsammen Lollands Konference, en af de otte konferencer, sekten inddelte landet i. Siden reduceredes opdelingen til tre. Lollands Konf. nedlagdes i 1862 og lagdes under Fyen.

12) Om intensiteten, se Kristian Hvidt: »Flugten til Amerika.«, Århus 1971, s.100. Indtryk af den tidlige udvandrings forløb fra S.E.Jørgensen, op.cit., 1991.

»D.G.Monrad er her fotograferet midt i 1850erne, nogle år efter han iværksatte mormonundersøgelsen på Lolland og Falster. Monrad blev i 1854 afsat fra sit embede som biskop over Lolland-Falsters Stift af ministeriet A.S.Ørsted p.gr.a. hans modstand mod indskrænkninger i Grundlovens frihedsregler. (Det kgl.Bibliotek, Kbh., Kort- og Billedsamlingen)

Begyndelsen på Lolland-Falster og Møn

De to udpegede 'erobrere' af Lolland-Falster, den svenskfødte 'ældste', John Forsgren og præsten, skomagervenden Johan Dorius, valgte naturligt nok først Falster. De drog over Gåbensø direkte til Nykøbing F., hvor en 'Søster Ludvigsen', der var mormondøbt i København, modtog dem den 4 september 1851.¹³

Det blev landsognene nord for Nykøbing F.: Falkerslev, Horbelev og Gundslev, samt Thoreby på Lolland, der blev sektens mest frugtbare operationsbaser. I Falkerslev var det en kreds omkring gårdmanden Peder Thomsen, der befordrede sekten. Som andre steder i landet skete den første åbning via en lille gruppe baptister på Midtfalster.¹⁴ I hele Lolland Konferencens levetid (1852-62) døbttes 656 proselytter.¹⁵ Heraf faldt 176 fra igen. Med den stadige udvandring blev medlemstallet sjældent højere end 125. Sekten løb således ingenlunde øerne overende.

Indberetningerne afslører kun et meget beskedent personligt eller geografisk sammenfald mellem 1840ernes stærke politiske røre på Lolland-Falster og mormonismen i 1850erne.¹⁶ De gudelige vækkelser havde kun vundet ringe fremgang på de tre øer. Præsteskabet var endnu præget af rationalismen. Det må have befordret mormonerne held til at omvende de religiøst søgende fattige.

Missionens strategi

Når sektens missionærer i den første tid kom til et nyt sogn, gik de til sognefogeden

for at erholde mødetilladelse. Nogle op-søgte endog i overmod sognepræsten og proklamerede deres møde og indlod sig i diskussion med denne.¹⁷ Til de første, store offentlige møder dukkede store dele af sognenes befolkninger op. Disse intense og aggressive prædikanter fra det fjerne, lokkende Amerika, der kunde finde på at kalde Folkekirken et 'horehus' og præsterne 'løgns prædikanter' kunne lokke folk af huse.¹⁸ Hjelpepræst C.Lendrop i Damsholte Sogn på Møn søgte ved det første mormonmøde dér forgæves at få værten, en husmand, til at aflyse. Han mødte op og fandt et talrigt fremmøde af nysgerrige, inklusiv flere 'af Sognets mest agtæde Gaardmænd.'

Sognepræsterne kunne ikke hindre nysgerrigheden, men lagde dog bånd på tilhørerne ved deres blotte fremmøde. Da Lendrop forlod mødet i Damsholte fulgte hele forsamlingen med. Iflg. J.L.Fog fra Falkerslev-Horbelev pastorat på Falster valgte missionærerne derfor snart den strategi at opsøge huse og gårde ude på overdrevene, væk fra præsters og sognefogæders tidlige indblanding. Vandt de indpas herude, vovede de sig siden ind i byen.

Erfaringen dikterede derfor en selektiv strategi med bearbejdelse af udvalgte religiøst modtagelige individer. Målet var ikke masse-omvendelser. Tværtimod besøgte missionærerne hyppigt de reelt få potentielle proselytter, holdt Bibellæsning og sang, Mormonsalmer. Påvirkningen udbyggedes med uddeling af opbyggelige pjecer. Hovedkontoret fik hurtigt oversat og trykt et udvalg, f.eks. Orson Pratts »Det

13) Andrew Jenson, 'A History...', 1927, s.32. Iflg. Pastor Fr.Oldenburg i Idestrup var 'Enkemadam Ludvigsdatter' tidligere baptist.

14) Folketællingen fra 1860 opgiver et tal på 49 baptister i Maribo Amt. Se Stat. Tabelværk, 3.Rk., 1.Bd., Kbh.1863, s.XLVI-XLVII.

15) Kr.Hvidt, 1971, s.296. Tal fra upubl. Ph.D.-afhandling af Wrn.Mulder.

16) Indtryk af det politiske røre i 1840erne fra Asger Th.Simonsen:«Husmandskår og...», 1977, Kap.VI og bilag VII og VIII.

17) Det oplevede f.eks. Provst L.N.Boisen i Vesterborg Sogn. Boisen havde iøvrigt holdt enkelte vækkelsesmøder med lokale bønder og husmænd.

18) Skældordene blev hørt af H.P.G.Koch i Sdr.Alslev.

celestiale Ægteskab« fra 1855. Ligeledes forelå Mormons Bog i dansk oversættelse allerede i 1851. Pastor Fog i Horbelev skildrer processen således: »..de holde dem, de ville forlokke til Frafald, i en bestandig aandelig Spænding ved uafdelig Gjentagelse af deres falske Lærdomme, ved idelig Læsning, Syngen og Beden, og ved deres mangfoldige og kunstigt beregnede Smaaskrifter, hvori den sande og falske Lære paa en forunderlig Maade er blandet sammen og saaledes skikket til at befordre den mindre Oplyste og Befæstede.«

Ofte drog missionærerne efter nogen tid videre og blev væk en periode. Var proselytterne endnu 'varme' efter pausen, modtog de måske voksendåben og kunne senere udvandre. Mormonismen havde kun et lægpræsteskab. Derfor kunne ivrige og begavede døbte hurtigt udnævnes til diakoner og præster. Således kunne der hurtigt dannes et lokalt netværk af prædikanter, der hjalp med at udbygge basis. Yderligere inddeltes Lollands Konference i op til 8 afdelinger.

Mormonernes intense stil, enkle, Bibelprægede billedsprog, deres tro på profetier og mirakler, deres løfte om sikker frelse ved Dommedag og deres konsekvente 'indsamling' af de hellige talte sikkert til en type fundamentalistiske søgende, der ikke var tilfredse med sognepræsterne højirkelige, akademiske reservation. Som lægpræster af ret ydmyg herkomst stod missionærerne som ligemænd, og samtidig appellerede de ved udfald mod 'proprietærpræsterne'. Flere indberetninger, f.eks. Pastor Wegeners fra Halsted, beskriver proselytter, der har 'vilde stirrende udtryk', hvorpå man iflg. samme Wegener lettest kendte de opvakte på Fyen, Sjælland og Langeland. Dette skulle

være udtryk for et dybere religiøst liv og åndelig trang og længsel.

På sektens første møder i nye sogne pointerede prædikanterne sektens kristne side. De angreb barnedåben og udviklede sig om voksendåben og den evige frelse, der fulgte den. Desuden udviklede de indsamlingsideen. Missionærerne gjorde indtryk selv på sognepræsterne ved deres Bibelkundskab og ydmyge og totale hengivelse til deres kald. Den aktive mormonbekæmper, pastor H.P.G.Koch fra Sdr. Alslev, advarede i 1851 lægfolk mod at indgive sig i teologisk diskussion med disse tungfærdige prædikanter.¹⁹

Missionsindsatsen viser sig som centralt styret og velorganiseret med en pædagogisk satsning på et afgrænset publikum

Sjælekamp i Gunslev Sogn på Nordfalster

Mange omvendte var marginaliserede, fattige personer, der søgte trøst for tilværelsens modgang i religion og drømme om Amerika.²⁰ Pastor J.A.Sørensen i Gunslev på Nordfalster giver en lang, dyb skildring af to familiers omvendelse og udvandring.

Parcellist Rasmus Johnsen og lejemandsmand Anders Poulsen, boede begge på Sortsø Mark ud mod Bøgestrømmen. – Parcellist Rasmus Johnsen var iflg præsten 'almindeligt ringeagtet'. Han var tilflytter fra Falkerslev sogn og havde ægtet en enke i sognet, der nu var syg og led af krampe-tilfælde og 'melankoli'. Denne hustru åbenbarede for præsten, at Johnsen levede i et 'syndigt forhold' til en ny enke. Denne enke fik da også et barn endnu inden hustruen døde. Det var dog ikke denne enke, men en pige fra Sydsjælland, han giftede sig med et halvt år efter at hustruen døde i december 1846. Johnsen betegnes som

19) L-F.Stifts-Tidende, 22.sept. 1851: 'En Advarsel mod de falske Propheter.'

20) Elisabeth Dons Christensen:«En komparativ undersøgelse af mormon- og baptist-samfundets sociale struktur...», Kirkehist. Saml., 1974. påviser at mormonerne tilhørte landbosamfundets proletariat.

havende et frastødende ydre, et skummelt ansigt og tilhyllet væsen. Ved købstadsbesøg faldt han i druk og blev ondskabsfuld. Med denne meget negative karakteristikk lægges op til, at en sådan person måtte være den, der bragte uvæsenet til sognet. Johnsen mødte nemlig mormoner hos sin bror i Falkerslev sogn og inviterede dem til sig i Sortsø. Nyheden om missionærernes besøg bragte præsten ud til familien Johnsens sted. Her mødte han en strøm af forbandelser over Folkekirken og barnedåben, og man lod ham vide, at al ulejlighed ville være spildt.

Lejehusmand Anders Poulsen beskrives i mere sympatiske vendinger – her kom præsten virkelig ind i en kamp om sjæle. Poulsen hørte som lejehusmand og daglejer på en stor gård til landbosamfundets fattigste lag. Han kom til sognet fra Ønslev i 1845 med hustru og to små børn og var i 1852 35 år. Den angiveligt vellidte og arbejdsomme familie kom ud i en svær krise, da Poulsen to gange ramtes af svær sygdom, som belastede hans nervesystem. Han havde fantaseret og haft syner. Præsten havde ved besøg fundet Poulsen i en tilstand af svære religiøse anfægtelser og havde meddelt ham sakramentet.

I denne nervedbrudte tilstand fandt mormonerne ham og d.11. februar 1852 blev familien Poulsen døbt sammen med Rasmus Johnsens. Poulsen tog ikke sit skridt let. To dage efter 'teede han sig afsindig' på gården, hvor han var daglejer. Om aftenen kom en del sogneboere til hans hus for at tale parret ud af frafaldet. Søndagen efter (15/2 1852) mødte Poulsen op hos præsten før gudstjenesten. Hans holdning var vaklende, hans blik og tale forvirret. Han fantaserede om herlighederne i det nye Zion. Her i Sortsø måtte han slide og slæbe 'Søgn og Hellig' uden der levnedes tid til kirken. »...hans Udse-

ende var blegt og mat, han klagede over Savnet af rolig Søvn, hans hele Legeme zittrede – alt vidnede om en svær indre Kamp.« Samtalen sluttede med, at Poulsen bekendte, at han havde ladet sig omvende for hastigt.

Også præsten var sygdomsplaget efter en langvarig koldfeber.²¹ Anders Poulsens mormondåb var »...nerved ganske at nedbryde de faa Kræfter, Feberen havde ladt mig beholde.« Men kampen om Poulsens sjæl var ikke forbi. Kort efter besøgte Sørensen familien Poulsens hus og fandt den forhattede Johnsen, der sad og sang mormonsalmer. Johnsen gik dog, og nu erklærede ægteparret Poulsen, at de angrede omvendelsen. Den gravide Fru Poulsen græd af frygt for, at mormondåben i en isbelaugt bæk kunne have skadet hendes og barnets helbred. Medens præsten følgende søndag offentliggjorde parcellist Johnsens udtræden af Folkekirken, talte han ved flere møder Poulsens tilbage i folden. Søndagen efter Fastelavn lod præsten dem underskrive en erklæring herom, der ugen efter oplæstes i kirken.

Nu syntes sejren vundet, men en måned efter blev familien tillukket overfor præsten og denne erfarede, at de igen havde åbnet for Rasmus Johnsen. Da Fru Poulsen fødte sit barn i maj 1852 blev det ikke anmeldt til dåb hos præsten. Og i efteråret 1852 besluttede de to familier at udvandre og solgte alt. De afgik den 20 dec. 1852 med den første store udvandrergruppe, Forsgren-gruppen. Præsten mente, at Johnsens motiv for omvendelse var eventyrlyst og ulyst til landbruget. Poulsens var uoplyste i Kristendommen og underforstået lette ofre for sektens agitation.

De to figurer, Johnsen og Poulsen, repræsenterer to forskellige karakterer, der måske var typiske proselytter: Johnsen var

21) Dette var en art malaria, der hærgede Lolland-Falster langt ind i 1800-tallet p.gr.a. deres megen lavtliggende, dårligt afvandede jord. Se bl.a. Paul Horstmann: »Malariaens forsvinden fra Danmark«, Bibliotek for læger, 178.årg., s.69-101.

III: En mormon og hans familie.

Xylografiet af en mormon i Utah med sit harem foran en ussel bjælkehytte er et typisk udtryk for det medieskabte fjendebillede af sekten. Billedet bragtes i V.C.S.Topsøes klassiske Amerikabog, »Fra Amerika« fra 1872 (s.387).

oppositionel og konventionsforagtende. Mormonismen gav ham styrke til at trodse, måske også et alibi for hans affærer. Pastor Sørensen karakteriserede ham som så fortegnet af uvilje, at man kun vanskeligt kan bedømme hans religiøse sindelag og oprigtighed. Men Johnsen ofrede i det mindste tid på at missionere. Poulsen var en religiøs søgende, sygdomsnedbrudt, forvildet ånd, der nagedes af indre tvivl. Sørensen forklarede end ikke hans tilbagefald med Amerikafeber, så Poulsens religiøse sind synes ægte. Ulig mange rationalistiske kolleger drev J.A.Sørensen aktiv sjælekamp, men måske kom dog hans belærende holdning til 'vildfarne' til kort overfor mormonernes intense proselytpleje.

Udvandringslyst?

Var en person omvendt, var udvandring noget nær en hellig pligt, og ca. 70% af de trofaste mormoner i Lollands Konference udvandrede.²²

Med PEF, the Perpetual Emigrating Fund, i Danmark kaldet den 'Vedvarende Emigrationsfond', skabte sekten i 1850 et fond, der hjalp sektens europæiske udvandrere på vej med rejselån.²³ Fondet finansieredes af tiende og frivillige bidrag. Dertil havde sekten via sit Liverpool-hovedkvarter oparbejdet en velfungerende og billig rejseorganisation med stående aftaler med agenturer. Man dækkede dele af rejseudgifterne og ydede en velplanlagt, omend udmarvende rejse lige til Utah.

En præst skrev i 1853 til Biskop Mon-

22) Iflg. Kr.Hvidt, 1971, op.cit., s.296. Tallene stammer fra utrykt Ph.D.-afhandling af William Mulder om den skandinaviske mormonudvandring.

23) Wm.Mulder, 1957, s.142-56.

rad, at sekten nok kunne bekæmpes effektivt, hvis ikke 'Amerika stod i Baggrunden og vinkede i det Fjerne'.²⁴ Kan man da finde eksempler på mormonudvandrere, der alene sluttede sig til sekten af materielle årsager? – Pastor A.C.Pontoppidan i Vester Ulslev nær Rødby mente, at såvel skomager Hartvig Møller, som væver Niels Christensen med hustruer alene bevægedes ind i sekten af ønsket om ved dens hjælp at komme til Amerika. De havde allerede længe talt om at udvandre, men manglet midler hertil. Ikke uden skadefryd kan Pontoppidan berette, at de to mænd, som havde bragt mormonpræster til sognet, var blevet ladt i stikken af sekten.

Hartvig Møller var en 'flygtig, forfængelig Ordgyder', som i høj grad var utilfreds med sit liv og angiveligt helst ville nyde livet uden arbejde. Skomageren begyndte at drage rundt i egnen med mormonerne for at vinde proselytter. Denne iver synes at modsige pastorens udsagn om, at Møllers omvendelse kun var 'udvortes væsen'. Skomagerens forretning led under denne omvandren, så han ikke magtede at huse missionærerne. Disse skulle angiveligt have fundet mere bemidlede proselytter og have erklæret parret uværdigt til at være i sekten. Derfor trak parret sig tilbage. Hartvig Møller havde genoptaget sin profession, men var ikke trådt tilbage i Folkekirken i juni 1853.

Væver Niels Christensen og hustru var mere ydmyge. Han var stille, arbejdsom og kuet. Familien led armod forstærket af en stor børneflokk og den sygelige hustrus pirrelighed. Parret kunne derfor have al mulig grund til at ønske sig til Amerika. Angiveligt lovede mormonpræsterne ikke blot parret, at de ville komme til Amerika, men

også at konen efter dåben ville genvinde sit helbred. Da nu ingen helbredelse fulgte, og sekten lod dem alene, søgte de tilbage i Folkekirken. I disse tilfælde synes dog indberetteren så forudindtaget mod de omvendte -der også talte en anden familie, en smed og en tjenestepige- at man næppe tror, at det kun var vejen til Amerika, der træk. Og iøvrigt kom de omvendte par jo heller ikke til Utah. De to par og sekten blev gensidigt skuffede over hinandens religiøse sindelag. Den 'Vedvarende Emigrationsfond' var iøvrigt så ny, at den ingenlunde, som samtidige troede, kunne yde fattige gratis udvandring.²⁵

Da udvandring var et af mormonismens mål, er det vanskeligt at skille Amerikafeber og religiøs trang. At disse to familier ikke kom til Amerika, kunne læses som om sekten ikke fandt deres tro stærk nok. Alligevel var Møllers missioneren og familier Christensens tro på mirakler vel udtryk for en omend noget naiv tro. En nærlæsning af de mange tilfælde, hvor Amerikafeber gøres til eneste omvendelsesmotiv, bringer oftest slige religiøse aspekter frem.²⁶ Men mormonorganet Skandinaviens Stjerne erkendte dog i 1864, at nogle missionærer i emigrations-sager var »... gaaede udenfor Viisdommens Grændser...i deres Iver for at frelse Folket.«²⁷ Troløse gratister fandtes altså. Alligevel var en religiøs omverdensforståelse en vigtig komponent i 'The Gathering'.

Modoffensiver og forfølgelse

Eksemplerne fra Gunslev og Vester Ulslev har illustreret præsternes modindsats. Fra prædikestolene, i informative møder, under konfirmationsforberedelse og i små

24) Indberetning fra Pastor Clausen-Bagge i Tirsted.

25) Wm.Mulder, 1957, op.cit., s. 144-56. En fjerdedel af de midler, den danske fond formidlede var overførsler fra Utah til slægtninges udvandring.

26) Det må her forblive lidt af et postulat, eftersom kun nogle få tilfælde kan refereres, men dette er mit generelle indtryk.

27) Skandinaviens Stjerne, No.10, 1864, s.154.

piecer oplyste de befolkningen om mormonismens 'vranglære'.²⁸ Sekten mødte mere modstand fra folkestemningen, der hurtigt kørte med på det medieskabte fjendebillede af sekten, der dels hvilede på polygamidoktrinen, dels reagerede på sektens aggressive, folkekirkefjendtlige stil. Sekten mødte pøbelangreb i Nykøbing F. i september 1851. Ved et møde i Falkerslev søgn var to missionærer nær blevet lynchet. 9. januar 1853 førte opstandelse på et møde i Toreby til at en vred folkemængde angreb lokale mormoners huse.²⁹

Præsteindberetningerne fra 1853 og -54 skildrer sektens første år. Sektens udvandring toppede først i 1866 for derefter at reduceres til ubetydelighed.³⁰ Årsagen til dette bratte fald er ikke entydig: konstant underminering af medlemsgrundlaget ved udvandring er én grund. En anden er det entydigt negative medie billede med polygamiet som centralt tema, der voksede frem lige fra 1850 og holdt sig ind i vort århundrede. En tredje er mere hypo-

tetisk: at oplysning om mormonismen åbnede fleres øjne for omfanget af lærens overbygning på Kristendommen.

Ovenstående læsning af præsteindberetningerne fra 1853-54 antyder, at der bag mormondåb og -udvandring lå et basalt religiøst livssyn, der står i kontrast til den politisk-sociale protest, der også kan læses ind i sektens appel. Selvom gratister forekom, og andre tabte troen under rejsen til Zion, krævede tiltro til det mormonske Dommedags-projekt en særlig religiøs indstilling. Det er da også påvist, at mormonudvandringens profil afveg fra gennemsnittet ved stort kvindeoverskud og høj alder.³¹ Det at religiøse og materielle motiver gik op i en højere enhed gør, at sekten ikke blot var en fase i masseudvandringens fremvækst i Danmark. Som sekten selv var også dens udvandring relativt lukket. 'Zion i Vest' stod for lægmandsudvandrere mere som Sodoma end Paradis.

Steffen Elmer Jørgensen.

28) Blandt pjecerne f.eks.: N.P.Andersen Sørensen (anon.): »Første, andet og tredie Brev til en Ven om Mormonerne. Af en Lægmand.«, Stege/Kbh. 1854.

29) Episoderne omtalt detaljeret ud fra en mormonsk synsvinkel i Andrew Jenson, 1927, op.cit. Desuden L-F Stifts-Tidende 28/1 1852, 20/3 1852.

30) Iflg. S.E.Jørgensen, 1991, op.cit., s.269. Baseret på »Emigration – Copenhagen Office (1854-1886)«, Mikrofilm af sektens egne udvandrerlister. Genealogisk Bibliotek, Priorsvej, Kbh.

31) E.Dons Christensen, 1974, op.cit.

Enhjørningen Corfitz Ulfeldt

– en anmeldelse

Af stipendiat mag. art. Sebastian Olden-Jørgensen, Institut for Historie, København.

Steffen Heiberg: »Enhjørningen Corfitz Ulfeldt«, København 1993 (Gyldendal), 285 s., ill.

En bølge af historiske biografier er over os, og faghistorikerne har smidt de traditionelle hæmninger og er sprunget med på vognen. Biografien er (igen) blevet videnskabelig acceptabel, også selvom der stadig stilles kritiske spørgsmål til genren. Det har næppe været uden betydning for historikernes lyst til at skrive biografier, at disse i modsætning til så megen anden historisk litteratur ofte finder læsere ud over den snævre kreds af faghistorikere. Eller sagt på en anden måde: den biografiske genre synes at give historikerne mulighed for at bryde ud af elfenbenstårnet og knytte an til den bredere offentligheds historiske interesse. Med muligheden for en bredere læserkreds følger imidlertid også nødvendigheden af at komme den i møde, og det stiller stilistiske krav til forfatteren. Steffen Heibergs biografi om Corfitz Ulfeldt illustrerer nogle af de muligheder og problemer, denne situation rummer.

Biografien søger at leve op til både det faghistoriske og det bredere publikums krav, og på mange måder er den alt, hvad man kunne ønske sig. Den er velskrevet, måske dog en anelse for mundret i sproget, elementært spændende og ikke for lang. Faghistorikeren kan med tilfredshed notere, at den er nøjagtig og lodig samt integrerer og viderefører hele den hidtidige forskning. Bogen er nem at håndtere og forholde sig til. Allerede i slutningen af første kapitel (s. 20) får læseren den psy-

kologiske nøgle til forståelsen af Ulfeldts livsskæbne: hans ambition om at spille en hovedrolle. Afslutningsvis karakteriseres Ulfeldt som »et af de få eksempler på kvalificeret vanvid, som Danmarkshistorien kan opvise« (s. 244). Bogen knytter an til det bedste i den biografiske tradition fra slutningen af forrige århundrede, og den har da også fået en meget positiv modtagelse i dagspressen.

Når denne anmelder efter endt læsning alligevel sidder tilbage med en lidt tom fornemmelse, skyldes det sandsynligvis Heibergs forsøg på at fjerne hver sten på læserens vej gennem teksten. Når man på nær en enkelt undtagelse ikke møder længere kildecitater, så er det nærliggende at tolke det som resultatet af en (ikke ubegrundet) frygt for at tynde teksten med knudrede tekstpassager, der ville hægte læseren af. I stedet refererer og karakteriserer Heiberg selv en række centrale kilder. Problemet med denne fremgangsmåde er i dette tilfælde, at læseren får et ganske glimrende og konkret billede af Ulfeldts negative sider, der oftest har at gøre med hans handlinger eller modsætningen mellem ord og handlinger. Derimod bliver det svært for læseren at danne sig et egentligt billede af Ulfeldts charisma, åndrigheid, intellektuelle evner etc. Disse sider af hans personlighed var jo af ganske afgørende betydning for, at han kom til at spille den rolle, han gjorde; men læseren må nøjes med Heibergs ord for, at Ulfeldt besad disse egenskaber, idet han har valgt ikke i nævneværdig grad at citere kilder, der kunne give et plastisk billede af disse

sider af Ulfeldts karakter. Resultatet er blevet en vis ensidighed i karakter-skildringen, der fører til, at slynglen Ulfeldt står levende for læseren, mens verdensmanden Ulfeldt forbliver noget abstrakt.

Heibergs valg afspejler et dilemma, for hvis den efterlyste plasticitet i personskildringen skal betales med højere lix-tal og lavere salgstal, så forsvinder jo en stor del af motivationen for at skrive og udgive

sådanne biografier. Efter nærværende anmelders skøn burde man i dette tilfælde imidlertid have forudsat en lidt større portion tålmodighed og udholdenhed hos læseren. Der er vel grund til at tro, at Corfitz Ulfeldts fascinerende skikkelse og dramatiske livsbane havde fået de fleste til at holde ud. Og anstrengelsen havde været det værd.

Sebastian Olden-Jørgensen

Penge i Præstø

– en anmeldelse

Af arkivarvikar, cand. mag. Jørgen Mikkelsen, Rigsarkivet

Poul Steen: Gæld, kapital og rente. Præstøborgernes låneaktivitet 1695 – 1801. Udg. af Lokalhistorisk Afdeling, København 1992, 189 s.

Denne bog, der er et let omarbejdet speciale fra Københavns Universitet, er en analyse af de lån, der blev tinglyst i Præstø købstad mellem 1695 og 1801. Mange vil sikkert mene, at emnet er temmeligt specielt, men der er faktisk tale om den første systematiske undersøgelse af långivning i en dansk købstad, ja i et dansk lokalområde overhovedet, i 1700-tallet. Med sine 402 indbyggere i 1787 var Præstø en af landets allermindste købstæder, men netop den beskedne størrelse har gjort det muligt at udstrække undersøgelsen til et helt århundrede uden, at opgaven er svulmet op til et uoverskueligt omfang.

Poul Steen giver en fyldig redegørelse for sine kilder. Han trækker bl.a. på skifteprotokoller, skattemandtal og brandtaxationer, men hovedkilderne er så afgjort justitsprotokollerne og skøde- og panteprotokollerne. Fra dette materiale anvendes i alt 752 panteobligationer. Forfatteren kan dokumentere en klar, omend ikke ubrudt, vækst i antallet af tinglyste lån. Også den gennemsnitlige lånstørrelse voksede, og vækstraten var langt større end inflationen. Der var derfor tale om en meget kraftig vækst i den totale lånesum – et resultat, der må ses i sammenhæng med den positive konjunkturudvikling i anden halvdel af 1700-tallet.

Ved oprettelsen af et lån blev lånetiden normalt fastsat til 1 – 2 år, men det betød i realiteten blot, at lånet var uopsigeligt i denne periode. I gennemsnit havde de undersøgte lån en løbetid på 7,7 år, og 10%

fik lov til at blive stående i 16½ år eller mere. Ved langt de fleste lån blev der givet pant i gård eller hus, og forfatteren argumenterer for, at henvend 40% af alle lånene blev oprettet for at købe den ejendom, der blev givet pant i – eller afløste et andet lån, der havde haft denne funktion. Han mener også, at stort set alle de byboere, der havde en ejendom at pantsætte, optog lån på et eller andet tidspunkt.

Imidlertid var der stor forskel på lånernes adfærd. Mindst 40% og sandsynligvis langt over halvdelen af alle lånere var håndværkere, men de fleste af deres lån var temmeligt beskedne. Anderledes med købmændene, der kun stod for 11% af lånene, men 25% af den samlede lånesum. For denne gruppe skulle pengene bl.a. bruges til at finansiere opkøb af varer hos grossister.

På udlånssiden indtager håndværkere og købmænd kun en beskedne rolle, omend håndværkernes andel voksede en del i slutningen af århundredet. Derimod stod embedsmænd, enker, overformyndieriet og institutioner (kirken, skolen, og de fattiges kasse) for et stort antal udlån. Tilsvarende iagttagelser er gjort af Per Boje, der har behandlet provinskøbmændenes kapitalforhold 1815 – 47. Den manglende udvikling af kreditinstitutioner er en væsentlig faktor til forklaring af dette fænomen.¹ Som Poul Steen skriver, udgjorde renteaftkast af formuen den væsentligste indtægtskilde for mange offentlige kasser i 1700-tallet, og det samme har formentlig været tilfældet for mange enker. Han noterer også, at enkerne gerne spredte deres risiko ved at skaffe sig pant i flere ejendomme. Og det var klogt, for Præstø blev – som adskillige andre danske købstæder –

ramt af flere store ildebrande i løbet af 1700-tallet.

Hos flere erhvervsgrupper spores der en vis tilbøjelighed til at udlåne penge til standsfæller. Fx. udlånte embedsmænd og gejstlige relativt mange penge til andre embedsmænd og gejstlige – omend deres udlån til håndværkere var større i absolutte tal.

Det mest interessante resultat er dog, at der optræder hele 30 gårdmænd blandt de 170 långivere, og at de tilsammen udlånte godt 10000 rigsdaler (rd), fordelt på ca. 60 lån, hvoraf det største lød på 800 rd. Der bemærkes også en kraftig vækst i antallet af udlån fra gårdmænd efter 1770. Det er fristende at sætte dette i forbindelse med den stærkt forøgede kornproduktion og prisstigningen på korn i slutningen af 1700-tallet.

Man må imidlertid være opmærksom på, at kun en meget begrænset del af egnens bønder er registreret som långivere og, at enkelte bønder stod for en ret så stor del af de samlede udlån. Poul Steen nævner således, at en rytterbonde og hans søn tegnede sig for 17 udlån mellem 1737 og 1803, og en gårdfæster og skovfoged skal gennem 6 udlån have skaffet sig en samlet renteindtægt på 768 rd.

Disse resultater viser, at der er god grund til at tage den traditionelle opfattelse af bønderne i det førindustrielle Danmark – som en ensartet grå masse af undertrykte fattigfolk – op til en nyvurdering. Flere undersøgelser fra de senere år peger også på eksistensen af mere stræbsomme og velhavende bondetyper. Bjørn Poulsens detaljerede analyser af sønderjyske regnskabsbøger fra 15 – 1600-årene viser således, at nogle bønder havde en ganske om-

1) Per Boje: Danske provinskøbmænds vareomsætning og kapitalforhold 1815 – 1847, Århus 1977, s. 211.

fattende kreditgivning til både land- og byboere og, at der ofte kunne ligge velgenemtænkte jordpolitiske overvejelser bag en pengeanbringelse. Forholdene i Sønderjylland kan ikke uden videre overføres på resten af Danmark, men Karen Schousboe har ved studier af sjællandske bondeskifter fra 1700-tallet fundet adskillige eksempler på ret store mængder »liggende fæ«, dvs. opsparede midler, og på udstrakt pantelånervirksomhed.²

Som det ses, kan Poul Steens bog give inspiration til mere forskning i såvel købstads- som landbohistorie. Men bogen kan også tjene som en nyttig forståelsesramme for slægtsforskere, for hvem skøde- og panteprotokoller netop er en af de mest anvendte kildegrupper. Trods megen statistik er bogen forholdsvis letlæst, og de mange delkonklusioner giver et godt overblik.

Jørgen Mikkelsen

2) Bjørn Poulsen: Bondens penge. Studier i sønderjyske regnskaber 1400 – 1650, Kbh. 1990 og Karen Schousboe: Kistefæ. Opsparingens form og funktion hos 1700-årenes fæstebonde, Folk og Kultur 1981. Se også historien om den stræbsomme husmand Holger Marquorsen i: Bjarne Weesch: Da Holger og konen sagde ja til ridefogedens tilbud, 1066, nr. 2, 1993.

Specialeliste København

En fortegnelse over nytilkomne specialer 1991-92 ved Institut for Historie, Københavns Universitet,

Listen omfatter specialer fra 1991 og 1992, der primo juni 1994 er registreret i REX-databasen. Specialer af disse årgange, der endnu ikke er blevet registreret i denne database, vil blive bragt ved en senere lejlighed.

Andersen, Dan Henry

Danmarks freds- og venskabstraktat med Osmannerriget 1756. Dansk diplomati og handel på Levanten under Sigismund Wilhelm v. Gählers ambassade i -1752-66.
121-1450-4- 1991

Andersen, Jørgen Woetmann

»—et isoleret individ, min egen chef og min egen armé«. En undersøgelse af baggrunden for Orla Lehmanns andragende i Roskilde stænderforsamling 1846 om indførelsen af en fri forfatning m.v.
121-1466-4- 1992

Daurehøj, Peder

Den arabiske erobring af Mesopotamien og de økologiske konsekvenser på kortere og længere sigt.
121-1464-4- 1992

Dawartz, Kim C.

En undersøgelse af danskernes kostvaner i perioden 1955-75.
121-1461-4- 1992

Frandsen, Bjarne Mørk

En stor lysende offensiv«. Polens historie 1942-1947 med særligt henblik på en analyse og beskrivelse af sammenhængen mellem det politiske magtspørgsmåls afklaring og landets genopbygning.
121-1447-4- 1991

Frederiksen, Peter L.

De polsk-tjekkoslovakiske føderationsforhandlinger 1939-43 – forudsætninger og forløb.
615-0008-4- 1991

Gabrielsen, Karsten

De senantikke bymure i Gallien. En undersøgelse af nogle problemer i den tidlige vesteuropæiske udvikling. 121-1460-4- 1992

Gissel, Jon A.P.

Alexander den Store i antik historisk tradition.
121-1452-4- 1991

Gunnarsen, Gorm

Folkelig modstand i Sydafrika 1960-1990.
121-1451-4- 1991

Hansen, Michael Pihl

Comparative industrial policy: An Intro-ductory and Comparative History of Government-Industry Relations in Japan and Great Britain since 1945.
615-0018-4- 1991

Hansen, Sven Gårn

Juan Segundo Sanchez og den folkelige sandinistiske revolution. 121-1467-4- 1992

Hartvigson, Paul Flemming

»Revolutionens selvkritik«. Konstitutionalismen og den mexikanske revolutions politiske udvikling 1913-20.
615-0022-4- 1992

Henningens, Peter

»Sådan skal sådanne karle have«. Niels Juell og almuen på Tåsinge 1714-66. Studier i det 18. århundredes danske akkulturationsproces.
615-0014-4- 1991

Hinsch, Connie Ulla

Kalundborg 1536-1570. Købstaden, borgerne og slottet.
121-1449-4- 1991

Hoffmann, Helge

Augustinerordenen i Danmark.
615-0013-4- 1991

Jahns, Bent

Sydafrikas politik over for Namibia og Angola 1978 til 1988.
615-0023-4- 1992

Jensen, Johan R.M.

Den rette vej til himmeriges rige. Studier i

Christiern Pedersens bevidsthedsmæssige udvikling.
121-1454- 1991

Kirchmeier-Andersen, Jens Carl

Kejserkrigens finansiering. Dansk-norsk krigsfinansiering 1625-29.
121-1444-4- 1991

Koksbang, Connie Hedegaard

Den danske beslutningsproces forud for tilslutningen til Atlantpagten med særlig vægt på hvilken rolle spørgsmålet om våbenhjælp fra USA spillede i denne.
121-1457-4- 1992

Kristensen, Søren Søby

Dansk smørekseport til England 1920-1934. Priser og mængder.
615-0021-4- 1992

Kurdahl, Leif

Københavns sydhavn. Planer og udvikling frem til 1940.
121-1445-4- 1991

Landert, Hans-Henrik

Danskerne i Venden ca.800-ca.1200. En studie i skriftlige kilder og historiografi til den danske optræden på Østersøens sydkyst i vikingetid og tidlig middelalder.
121-1462-4- 1992

Lysholm, Niels

Statens regulering af tiggeriet ca.1536-1708. 615-0012-4- 1992

Madsen, Inger Lise Norgaard

Fra handelsnation til agrarsamfund. Grækenland 1922-30. Et studie af moderne og traditionelle elementer i Grækenlands moderne historie i lyset af den græsk-tyrkiske befolkningsudveksling 1923.
121-1441-4- 1991

Møller, Bent

Det romerske Trier.
121-1463-4- 1992

Niclasen, Hans Arne

Bismarck og Slesvig-Holsten. En analyse af Bismarcks politik i Slesvig-Holsten-spørgsmålet 1849-64. 121-1446-4- 1991

Nielsen, Morten Duelund & Thornval, Mette

Historie og formidling. Et undervisningsprogram

om Israel-Palæstina-konflikten til brug i folkeskolens ældste klasser. 615-0007-5- 1991

Nielsen, Per

Handelsflaget og orlogsflaget. Dansk Vestindien, Venezuela, Colombia og Panama 1815-1830.
121-1453-4- 1991

Nielsen, Poul Vitus

De tog. De fik. De otte Timer. Arbejdsgivere og arbejdere, socialdemokrater og syndikalister i kampen om 8 timers arbejdsdagen.
121-1442-4- 1991

Pedersen, Dan Folke

De Gaulle og seksdageskrigen. En redegørelse for og analyse af de Gaulles politiske reaktion på seksdageskrigen i 1967.
615-0017-4- 1992

Pedersen, Jan

Ind i teknikken: om maskinel spåntagende metalbearbejdning fra 1890'erne til 1930'erne: En undersøgelse af sider af den danske maskinindustri teknologiske udvikling.
615-0010-4- 1991

Rasmussen, Anders Holm

Ideologi og virkelighed hos Hartvig Frisch. En placering af sofismen, Thukydid, Pseudo-Xenofon og Platon i forfatterskabet.
615-0020-4- 1992

Rasmussen, Hanne Maj-Britt

Poppers metode og historieopfattelse
121-1465-4- 1992

Steffensen, Hans Kristian

Ågerup sogn. Landbrug og landskab omkring herregården Eriksholm.
615-0016-4- 1992

Thomsen, Anders Holm

Postrevisionismen og debatten om den engelske revolutions karakter.
615-0009-4- 1991

Thomsen, Anne Tang

Sterilisations- og kastrationslovgivningen i Danmark 1920'erne og 30'erne.
615-0011-4- 1991

Thornval, Mette

se Nielsen, Morten Duelund

Brev til kongen I

Af forskningsstipendiat, ph.d. Michael Bregnsbo Institut for Historie, Københavns Universitet.

Under enevælden havde kongerne uindskrænket magt, de stod ikke til ansvar over for andre end Gud. Som undersåt havde man ingen rettigheder at påberåbe sig. Helt uden muligheder for at få indflydelse på sin egen situation var man dog ikke. Enhver undersåt havde lov til at fremsætte ønsker, klagemål eller forslag over for kongen enten personligt eller pr. brev. Disse breve (*supplikker*) er bevaret i supplikprotokollerne i Rigsarkivet og giver indblik i mange sider af samfundslivet under enevælden. Undersåtterne henvendte sig om stort og småt. Mange vendte sig til kongen for at få hjælp til at tjene til livets opretholdelse, enten ved at bede om et embede, en pension eller blive tildelt et erhvervsmæssigt privilegium.

Ledige embeder blev ikke slået op nogetsteds. Ville man have et embede, måtte man selv forhøre sig rundt omkring og sporenstrengs indsende en supplik, når man hørte om noget ledigt. Lauritz Hauberg ansøgte i 1705 på må og få om »et stykke brød« (d.v.s. en eller anden form for uspecificeret forsørgelse), men kongen ulejligede sig end ikke med et skriftligt afslag. Det var ingen nytte til, at ansøgningen var på vers.

Brandforsikringer kendtes ikke, men kongen kunne bevilge kollekt, d.v.s. at der blev indsamlet i kirkerne til genopbygningen. Præsten Jørgen Raun i Farup i Ribe Stift

fik således i 1713 til genopbyggelse af sin præstegård bevilget en kollekt i kirkerne i sit stift. Der indkom formodentlig ikke så mange penge, som han kunne have ønsket sig, men da han i 1715 bad om, at kollekten måtte udstrækkes til hele landet, var svaret nej. En anden form for hjælp til livets opretholdelse var det, da Abraham Kiøstelsen i 1705 søgte om privilegium på at producere vokslys til kirkerne i Bergens Stift i Norge. Til trods for, at han nævenyttigt anførte, at den hidtidige privilegieindehaver nu var blevet apoteker og derfor havde nok at leve af, blev hans andragende afslået. Bedre held havde Københavns bedemænd, da de samme år henvendte sig til kongen med ønske om, at deres antal ikke måtte overstige de nuværende ni, men tværtimod skulle reduceres til seks ved naturlig afgang. Kongen indhentede udtalelse fra Københavns magistrat. Her ville man nok indrømme, at ni bedemænd var for mange for en by af Københavns størrelse, men seks ville på den anden side være for få. Sagen endte med et kompromis: otte bedemænd.

Som undersåt under enevælden havde man bevidstheden om, at man altid kunne klage sin nød til kongen og havde chance for at blive bønhørt. Supplik-institutionen bidrog således til at befæste undersåtternes loyalitet over for enevoldsmonarken.

Michael Bregnsbo